

XX ƏSRİN 90-CI İLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCANIN TÜRKDİLLİ DÖVLƏTLƏRLƏ ELM VƏ TƏHSİL SAHƏSİNDƏ ƏLAQƏLƏRİ

Vaqif Hacıyev
Azərbaycan Dövlət Bədən
Tərbiyəsi və
İdman Akademiyası
prof.khagani.mammadov@gmail.com

Açar sözlər: Azərbaycan, Türkiyə, Mərkəzi Asiya, elm, təhsil, əməkdaşlıq, müqavilə, inkişaf.

Məqalədə Azərbaycan dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra dil, mədəni-mənəvi, soykök eyniliyi və tarixilik baxımından bir-birinə bağlı olan türkdilli dövlətlərlə elm və təhsil sahəsində yaradılan əlaqələr, bu sahələr üzrə Türkiyə Cumhuriyyəti və Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə bağlanan ikitərəfli sazişlər və müqavilələr, onların həyata keçirilmə səviyyəsi, respublika rəhbərliyinin türkdilli dövlətlərlə yaradılmış əlaqələrə xüsusi diqqət yetirilməsi təhlil olunur.

Azərbaycan dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən sonra türkdilli dövlətlərlə elm və təhsil sahəsində əlaqələrin daha da inkişafına xüsusi diqqət yetirdi. Azərbaycan 1990-cı il yanvarın 1-də, 1991-ci ilin mart ayında Türkiyə ilə elmi əlaqələrin inkişafı sahəsində bir neçə sənəd imzalamışdır. 1992-1993-cü illərdə Azərbaycandan Türkiyənin ali məktəblərində təhsil almaq üçün 1000 nəfərdən çox gənc göndərilmişdir. Bu proses indi də uğurla davam etdirilir.

Azərbaycanın Mərkəzi Asiyanın türkdilli ölkələri ilə də elm və təhsil sahəsində müqavilələr imzalanmışdır. Lakin bu əlaqələr zəif həyata keçirilmişdir. Gələcəkdə bu əlaqələrin inkişaf perspektivlərinin əsası qoyulmuşdur.

СВЯЗИ АЗЕРБАЙДЖАНА С ТЮРКОЯЗЫЧНЫМИ ГОСУДАРСТВАМИ В ОБЛАСТИ НАУКИ И ОБРАЗОВАНИЯ В 90-Е ГОДЫ XX ВЕКА

Вагиф Гаджиев

Ключевые слова: Азербайджан, Турция, Центральная Азия, наука, образование, сотрудничество, контракт, развитие.

В статье отношения, установившиеся в области науки и образования с тюркоязычными государствами, которые связаны между

собой языковым, культурно-духовным, этническим самосознанием и историей, после восстановления государственной независимости Азербайджана, двусторонние договоры и договоры, заключенных с Турецкой Республикой и тюркоязычными государствами Центральной Азии в этих сферах, и уровень их реализации, анализируется особое внимание руководства республики к отношениям, установившимся с тюркоязычными странами.

После восстановления государственной независимости Азербайджан уделял особое внимание дальнейшему развитию отношений с тюркоязычными странами в области науки и образования. 1 января 1990 года и в марте 1991 года Азербайджан подписал ряд документов о развитии научных связей с Турцией. В 1992-1993 годах из Азербайджана для обучения в турецких вузах было направлено более 1000 молодых людей. Этот процесс успешно продолжается и сейчас.

Соглашения в области науки и образования также подписаны с Азербайджаном и тюркоязычными странами Центральной Азии. Однако эти отношения не достаточно были реализованы. Заложена основа перспектив развития этих отношений в будущем.

RELATIONS OF THE AZERBAIJAN WITH TURKISH SPEAKING STATES IN SPHERE SCIENCE AND EDUCATION IN THE 90S OF THE XX CENTURY

Vagif Hacıyev

Key words: Azerbaijan, Turkey, Central Asia, science, education, cooperation, contract, development.

In the article, the relations established in the field of science and education with the Turkic-speaking states, which are connected to each other in terms of language, cultural-spirituality, ethnic identity and history, after the restoration of Azerbaijan's state independence, bilateral agreements and contracts concluded with the Republic of Turkey and the Turkic-speaking states of Central Asia in these areas, and their implementation level, the special attention of the republic's leadership to the relations established with Turkic-speaking countries is analyzed.

After the restoration of state independence, Azerbaijan paid special attention to the further development of relations with the Turkic-speaking countries in the field of science and education. On January 1, 1990, in March 1991, Azerbaijan signed a number of documents on the development of scientific ties with Turkey. In 1992-1993, more than 1,000 young people were sent from Azerbaijan to study at Turkish universities. This process continues successfully to this day.

Agreements in the field of science and education have also been signed with Azerbaijan and the Turkic-speaking countries of Central Asia. However, these relationships were not sufficiently implemented. The basis for the prospects for the development of these relations in the future has been laid.

Giriş. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra beynəlxalq əlaqələrin tərkib hissəsi kimi elm, təhsil və mədəni əlaqələrin inkişafına xüsusi diqqət yetirilirdi. Belə əlaqələr xalqların bir-birinə yaxınlaşması, inteqrasiyası və qarşılıqlı inkişafına müsbət təsir göstərən amillərdən biridir. Bu baxımdan Azərbaycan respublikasının türkdilli dövlətlərlə elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində əlaqələri ümumtürk birliyinin möhkəmləndirilməsi sahəsində önəmli rola malikdir.

Hələ SSRİ-nin tərkibində olduğu dövrdə Azərbaycanın Türkiyə dövləti və türkdilli respublikalarla elm, təhsil və mədəniyyət sahələrində əlaqələri mövcud idi. Lakin bu əlaqələrdə Azərbaycan Respublikası müstəqil deyil, mərkəzin–Moskvanın həyata keçirdiyi və nəzarət etdiyi tələblərdən kənara çıxıb bilmirdi. Ona görə də bu sahədə əməkdaşlıq geniş deyil, məhdud xarakter daşıyırdı.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra Türkiyə Respublikası və müstəqillik qazanmış digər türkdilli dövlətlərlə həyata keçirdiyi iqtisadi və siyasi əlaqələrlə yanaşı, elm və təhsil sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə mühüm diqqət yetirməyə başladı.

Elm sahəsində əlaqələr

Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi bərpa edildikdən və beynəlxalq münasibətlər sisteminin subyektinə kimi tanınandan sonra respublika rəhbərliyi cəmiyyətin ümumdünya sivilizasiyasına inteqrasiyasının gücləndirilməsində mühüm rol oynayan elmi əlaqələrin yaranması və daha da inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirdi. Azərbaycan Respublikasının elmi idarə və təşkilatları dünyanın ayrı-ayrı dövlətlərinin tanınmış elmi mərkəzləri ilə ikitərəfli münasibətlər barədə sazişlər, müqavilələr və qarşılıqlı inkişaf barədə gələcək fəaliyyətlərinə dair protokollar imzaladılar. Həmçinin türkdilli dövlətlərlə də elmi-texniki əlaqələrin bütün sahələrində sıx əməkdaşlıq yaratmağa başladı.

Azərbaycan ilə elmi əməkdaşlığı yaradan türkdilli dövlət ənənəvi olaraq Türkiyə olmuşdur. 1990-cı il yanvarın 1-də Türkiyə ilə elmi və mədəni mübadilə haqqında razılıq protokolu imzalanmışdır. Bu sənəd 1991-1992-ci illəri əhatə etməklə, 50 maddədən ibarət olmu, elm və mədəniyyət sahəsində əməkdaşlığın müxtəlif sahələrini əhatə etmişdir (1, s.16-17). 1991-ci ilin martında Türkiyə Cumhuriyyətinin Prezidenti T.Özalın Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfəri zamanı iki qardaş ölkə arasında elmi əlaqələrin qurulması və inkişafı sahəsində bir neçə sənəd hazırlanaraq imzalanmışdır (1, s.19).

1992-ci ilin dekabr ayında Türkiyə Bilimsal və Texniki Araştırma Kurumu ilə Azərbaycan MEA arasında elmin bütün sahələrində əməkdaşlığın təşkili və inkişaf etdirilməsinə dair razılıq əldə edildi ki, bu da 12 dekabr tarixində hər iki tərəfi qane edəcək və əlaqələri daha da möhkəmləndirəcək 11 maddədən ibarət müqavilənin imzalanması ilə nəticələnmişdir (2, s. 88).

1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycan MEA-nın institutları və digər elmi mərkəzləri Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri elmi akademiyaların elmi müəssisələri və Türkiyənin elmi mərkəzləri ilə əlaqələr yaradaraq bu əlaqələrin daha da inkişafı üçün bir sıramüqavilə və sazişlər imzalamışdılar (3, 2000, v.93). Qeyd edilən dövrdə türkdilli dövlətlərlə fiziki və texniki elmlər sahəsində əməkdaşlıq daha geniş olmuşdur.

Demokratiya və bazar münasibətləri sisteminə qədəm qoymuş Azərbaycan respublikasının gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi sahəsində Türkiyənin elmi-siyasi araşdırmalar mərkəzinin böyük rolu olmuşdur. Həmin elmi təşkilatlar Azərbaycanın sosial-siyasi sahədə çalışan alimləri ilə sıx əməkdaşlıq edərək, Azərbaycan cəmiyyətində demokratik Avropaya inteqrasiya sahəsində qarşıya çıxan çətinliklərin və mövcud problemlərin həlli istiqamətində bir sıra təxirəsalınmaz tədbirlər görmüşdür.

Azərbaycanın Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətlərinin elmi idarələri ilə əlaqələri zəif olmuşdur, lakin Türkiyənin elmi mərkəzləri ilə əməkdaşlığı sürətlə inkişaf etmişdir. Məsələn, Azərbaycan MEA-sı ilə Türkiyənin TUBİTAK (Türkiyə Bilimsal və Texniki Araştırma Kurumu) arasında 1992-ci il 2 noyabr tarixində Ankarada bağlanmış "Elmi-texniki əməkdaşlıq haqqında" saziş bağlanmışdır (4, s.96).

Azərbaycan ilə Türkiyə arasında elmi-texniki əməkdaşlığının inkişaf etdirilməsi istiqamətində yeni-yeni müqavilələr bağlanaraq təkmilləşdirilirdi. Bununla əməkdaşlığın inkişaf istiqamətlərini daha dəqiq müəyyənləşdirmək və səmərəliliyini gücləndirmək məqsədi ilə 1994-cü il 9 fevral tarixində elm və təhsil sahəsində əməkdaşlığın yaxınlaşdırılması barədə ikitərəfli saziş imzalanmışdır (4, s.97).

Daha sonra, Azərbaycan MEA-sı Rəyasət Heyətinin 13 aprel 1994-cü il tarixli 9/2 sayılı qərarına əsasən, Fotoelektronika İnstitutu ilə Türkiyənin Bilimsal və Texniki Araşdırmalar Kurumunun Mərmərə Araşdırma Mərkəzi arasında elmi-texniki əlaqələrinin təşkili və inkişafını tənzimləyərək protok imzalanmışdır (5, s.99).

1991-2000-ci illərdə türkdilli dövlətlərin elmi-tədqiqat mərkəzləri ilə müəyyən razılıqlar əldə edilib protokollar imzalanırsa da, həmin protokoldan irəli gələn öhdəliklər lazımi səviyyədə həyata keçirilməmişdir. Bu sahədə Türkiyə ilə müəyyən işlər görülsə də, Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə əməkdaşlığa dair həyata keçirilmiş tədbirlər demək olar ki, ürəkaçan olmamışdır. Məsələn, 1996-cı il 16 may tarixində Qazaxıstan ilə, 1997-ci il 14

oktyabr tarixində Türkmənistan ilə sazişlərdə (3, 1996, v. 84; 1997 v. 76) elmi-pedaqoji fəaliyyət sahəsində təcrübə mübadiləsi, elmi informasiya mübadiləsi, müştərək elmi-inkışaf proqramlarının hazırlanması və sair sahələrdə əməkdaşlıq edilməsi nəzərdə tutulsa da, faktiki olaraq bunların heç birinə əməl edilməmişdir.

90-cı illərin ikinci yarısından Türkiyə ilə təşkil edilmiş elmi-texniki əməkdaşlıq xüsusilə genişlənərək inkişaf etmişdir. Azərbaycan MEA-nın Türkiyənin ən məşhur elmi təşkilatı olan TUBİTAK ilə qurmuş olduğu əməkdaşlıq işi, bu dövrdən etibarən Türkiyə ilə təşkil edilmiş elmi-texniki əməkdaşlıq genişlənərək səmərəli fəaliyyət kəsb etmişdir. Belə ki, bu təşkilatlar arasında bağlanmış 12 oktyabr 1997-ci il tarixli müqaviləyə (3, 1997, v. 187) əsasən, 90-cı illərin sonunda fundamental elmin müxtəlif sahələrində geniş elmi tədqiqat işi və axtarışlar aparılmışdır.

2000-ci ildə türk dövlətləri arasında mövcud olan əməkdaşlıq işi daha da genişləndi. İyun ayının 25-dən iyulun 3-nə qədər Ankara şəhərində türkdilli, dövlətlərin elmlər akademiyasının nümayəndələrindən ibarət ilk elmi konfrans keçirildi. Konfransın çağırılmasında məqsəd türkdilli dövlətlərin elmlər akademiyalarının fəaliyyəti, onlar arasında mövcud olan əməkdaşlığın daha da inkişaf etdirilməsi idi. Konfransın sonunda türk dövlətlərinin nümayəndələri tərəfindən birgə bəyannamə qəbul edilmişdir.

Təhsil sahəsində əməkdaşlıq

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının hələ Sovet dövründə türkdilli sovet respublikaları və Türkiyə Cumhuriyyəti ilə təhsil əlaqələri olmuşdur. Lakin bu əlaqələr mövcud şəraitlə bağlı müstəqil olaraq yaradılıb inkişaf etdirilməmişdir.

Respublikamız müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra dünya dövlətləri ilə tam sərbəst və qarşılıqlı əlaqədə inkişaf etdiriləcək əsas sahələrdən birincisi məhz milli təhsil sistemi olmuşdur. Milli təhsilin inkişaf perspektivləri bu sistemin daxili amilləri ilə yanaşı təhsil sahəsi ilə məşğul olan beynəlxalq təşkilatlara, qabaqcıl dünya dövlətləri ilə, nəhayət, beynəlxalq miqyasda gedən təhsil prosesləri ilə əlaqələndirilməsi vacib bir məsələ kimi qarşıya qoyulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin müstəqil olaraq Türkiyə Cumhuriyyəti Təhsil Nazirliyi ilə bağlamış olduğu ilk müqavilə 1992-ci il 28 fevral tarixində reallaşdırılmışdır (4, s.13). Bu müqavilə iki qardaş ölkənin təhsil sistemi arasında və təhsilin bütün sahələri üzrə əməkdaşlıq, o cümlədən tələbə mübadiləsinin gələcəkdə daha da artırılması nəzərdə tutulmuşdur. 1992-1993-cütədris ilində Azərbaycan Türkiyənin müxtəlif ali məktəblərində təhsil almaq üçün 100 nəfər tələbə göndərilməsi nəzərdə tutulmuşdursa, faktiki olaraq bundan daha çox, yəni 1000 nəfərdən çox gənc göndərilmişdir (4, s.12). Belə ki, 90-cı illərin ortalarına kimi tələbə mübadiləsi ilə yalnız rəsmi dövlət

qurumu olan təhsil nazirliyi deyil, həm də müxtəlif təyinatlı şirkətlər də məşğul olmuşdurlar.

Yeni türkdilli dövlətlər yarandıqdan sonra mədəni əlaqələr sahəsində əsas diqqəti təhsil sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsinə vermişdilər. 1992-ci ilin 16-23 may tarixində Ankarada Türkiyə, Azərbaycan, Qazaxıstan, Özbəkistan, Qırğızıstan və Türkmənistan dövlətlərinin təhsil nazirlərinin birgə toplantısı oldu. 1992-ci il 29 sentyabr – 2 oktyabr tarixində türkdilli dövlətlərin təhsil nazirlətinin Bişkek şəhərində ikinci ümumi toplantısı oldu (4, s.69).

Bu görüş zamanı təhsil sahəsində mövcud olan problemlərin həllində qarşılıqlı fəaliyyət sahəsində bir sıra tədbirlər işlənilib hazırlanmışdır. Təhsilin daha keyfiyyətli və əhatəli olması üçün türkdilli dövlətlərin orta və ali təhsil ocaqlarını əhatə edəcək tarix və ədəbiyyat fənləri üzrə proqramların hazırlanması sahəsində işçi qrupu və əlaqələndirmə şurası (6, s.99) yaradılmışdır.

Azərbaycan və Türkiyə arasında təhsil əlaqələrinin inkişaf etdirilməsi sahəsində 1990-cı illərin ortalarında daha müvafiq addımlar atılmışdır. 1994-cü ilin fevral ayında Azərbaycan prezidenti Heydər Əliyev Türkiyədə rəsmi səfərdə olduğu zaman aparılmış danışıqlar nəticəsində bağlanmış çoxsaylı müqavilələr içərisində, iki qardaş ölkə arasında elm və təhsil sahəsində əməkdaşlığa dair 29 maddədən ibarət protokol da imzalanmışdır. Həmçinin protokolda əməkdaşlığın yeniləşmələrlə təmin edilməsi nəzərə alınaraq həmin sənədlərin hər beş ildən bir dəyişdirilməsi nəzərdə tutulmuşdur (7, 9. II.1994, s. 2).

Azərbaycan və Mərkəzi Asiya dövlətlərinin rəhbərliyinin qarşılıqlı səfərləri zamanı mədəni-mənəvi əlaqələr sahəsində müqavilə və sazişlər imzalanmışdır. 1995-ci il iyun ayının 25-də Azərbaycan Respublikası ilə Türkmənistan Respublikası arasında elm, təhsil, mədəniyyət, idman və turizm sahəsində əməkdaşlığın yaradılması və inkişaf etdirilməsi barədə 9 maddədən ibarət müqavilə bağlanaraq protokol imzalanmışdır (8, 1995, s. 215). 1996-cı ildə Azərbaycanda rəsmi səfərdə olan Özbəkistan Prezidenti İ.Kərimovla iki dövlət arasında təhsil əlaqələrinin inkişafı barədə müqavilə imzalanmışdır, onun perspektivləri müzakirə edilmişdir (9. 25.v.1996, s. 1). 1997-ci ildə Qazaxıstanda rəsmi səfərdə olan Azərbaycan Respublikasının prezidenti H.Əliyev bütün sahələrlə əlaqələrin genişləndirilməsi barədə müqavilə və sazişlərlə yanaşı elm və mədəniyyət sahəsində də əlaqələrin genişləndirilməsi məsələsini müzakirə edilərək müvafiq müqavilə sənədi imzalanmışdır (10, 23.IX.1997, s. 1).

Qeyd olunanlardan görüldüyü kimi, 1990-cı illərin ikinci yarısında Azərbaycan Respublikasının türkdilli dövlətlərlə təhsil sahəsində əlaqələri yüksələn xəstlə getmişdir. Hətta təhsil sahəsində tədrisin təşkili və inkişaf etdirilməsini qarşılıqlı olaraq əlaqələndirmək üçün Türkiyə dövləti ilə birgə komissiya yaradılmışdır. Komissiyanın birinci toplantısı 1994-cü il noyabr

ayının 27-30-da Bakıda (4, s.25), ikinci toplantısı 1995-ci il noyabrın 27-dən dekabrın 1-dək Ankara şəhərində (11, 5.XII), üçüncü iclası 1996-cı il dekabrın 16-dan 19-na kimi Bakıda (2, s.91), dördüncü toplantısı 1997-ci il mayın 30-da Ankarada (1, s. 92), beşinci isə 1998-ci il fevralın 23-27-də Bakı şəhərində keçirilmişdir (1, s.92).

Türkiyə Cumhuriyyətinin Təhsil Naziri 1997-ci ilin mart ayında Bakıda səfərdə olarkən iki dövlət arasında təhsil sahəsində ikitərəfli əməkdaşlığın yeni perspektivləri nəzərə alınaraq bu sahədə münasibətlərə dair imzalanmış yeni saziş protokolunda təhsil sahəsində əməkdaşlığın sonrakı inkişafı istiqamətləri və formalarının müəyyənləşdirilməsi və bu prosesin daha da gücləndirilməsi nəzərdə tutulurdu.

Azərbaycan-Türkiyə təhsil əlaqələri sonrakı illərdə daha da inkişaf etmiş, yeni-yeni müqavilə və sazişlər imzalanmış, bu sazişlərdə iki ölkənin ali məktəbləri arasında əməkdaşlıq, müəllim və tələbə mübadiləsi, təhsil sahəsində birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi, əldə edilmiş elmi-pedaqoji nəticələrin qarşılıqlı tətbiqi, birgə tədqiqat işlərinin aparılması və s. məsələlər nəzərdə tutulmuşdur.

Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə təhsil sahəsində bir sıra müqavilə və sazişlər imzalanırsa da, bu əlaqələr zəif həyata keçirilmişdir. Lakin bu dövlətlərlə təhsil və elm sahəsində gələcək inkişaf perspektivlərinin əsası qoyulmuşdur. Buna baxmayaraq, Mərkəzi Asiyanın türkdilli dövlətləri ilə hərtərəfli əlaqələri gücləndirmək istəyən Azərbaycan rəhbərliyi, bu dövlətlərə olan səfərlərində təhsil və mədəni əlaqələrin inkişafı naminə bütün səylərini ortaya qoymuşdur.

Nəticə. Ümumiyyətlə XX yüzilliyin 90-cı illərində Azərbaycan Respublikası ilə türkdilli dövlətlər arasında elmi əməkdaşlığın genişləndirilərək inkişaf etdirilməsi sübhəsiz ki, bu xalqların daha da yaxınlaşmasına, ümumtəkrir birliyinin möhkəmləndirilməsinə, ölkəmiz və xalqlarımız arasında hərtərəfli əməkdaşlığın elmi surətdə daha da inkişaf etdirilməsinə, əsasən də türk dövlətlərinin dünya elmində layiqincə təmsil olunmasına və gələcəkdə daha böyük elmi nəaliyyətlər əldə etmələri üçün zəmin yaradacaqdır.

Qeyd olunan dövrdə təhsil sahəsindəki xarici əlaqələrdən, bu sahədə baş vermiş mütərəqqi dəyişiklikdən qarşılıqlı faydalanmaq imkanları getdikcə artmış, xüsusilə də Azərbaycanın ali təhsili beynəlxalq xarakter alaraq dünya təhsil sisteminə inteqrasiya etmişdir. Məhz bu illərdə dünyanın qabaqcıl ölkələrində olduğu kimi türkdilli dövlətlərlə də təhsil sahəsində əlaqələr yaradılaraq inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Belə ki, türkdilli dövlətlərin hər biri ilə ayrı-ayrılıqda, müstəqil surətdə birbaşa əlaqələr təşkil olunaraq möhkəmləndirilməsi istiqamətində müxtəlif tədbirlər görülmüş, birgə proqramlar hazırlanaraq həyata keçirilməyə başlanmış, təhsilin

inkışafına yönləndirilmiş müxtəlif dövlətlərarası sazişlər və müqavilələr bağlanmışdır.

Ədəbiyyat

1. Səmədov D.A. XX əsrin 90-ci illərində Azərbaycan-Türkiyə elmi-mədəni əlaqələr. Gəncə: Gəncə poliqrafiya, 2004, 204 s.

2. Mahmudov Y.A. Azərbaycanın dövlətçilik və parlamentarizm tarixindən / “Müstəqil dövlətimiz və parlamentimiz” kitabında. Bakı, 2001, s. 178-206.

3. Azərbaycan Respublikası MM-in “Beynəlxalq əlaqələr” şöbəsinin cari arxivi. QİƏPM-si təşkilatının fəaliyyəti üzrə iş qovluğu, 1994-2002-ci illərdə fəaliyyəti üzrə iş qovluğu.

4. Türkiyə ilə türk cümhuriyyətləri və türk toplulukları arasında yapılmış anlaşmalar, ilişkiler və fəaliyyətlər. II kitab, 1990-1993. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, 1993, 458 s.

5. Hüseyinov E.K. Azərbaycan Respublikasının Türkiyə ilə iqtisadi və mədəni əlaqələri (1991-1995-ci illər): Tar.elm.nam.alimlik dər. almaq üçün təd.ed.dis., Bakı, 2000, 121 s.

6. Türk devlet ve topluluklarının VII dostluk, kardeşlik və işbirliği kurultayı. Çanakkale – Denizli: Tudev, 1998, 209 s.

7. “Azərbaycan” qəzeti, 9 fevral 1994-cü, s. 2.

8. Azərbaycan Respublikası MM-si “Beynəlxalq əlaqələr” şöbəsinin cari arxivi. 1994-2000-ci illərdə MDB PA-sı ilə iş qovluğu.

9. “Azərbaycan” qəzeti, 25 may 1996-cı il s. 1.

10. “Azərbaycan” qəzeti, 23 sentyabr 1997-ci il s. 1.

11. “Azərbaycan” qəzeti, 5 dekabr 1995-ci il s. 3.